

STANISŁAW KAWULA

WIEDZA I ŚWIADOMOŚĆ PEDAGOGICZNA RODZICÓW WIEJSKICH

I. WPROWADZENIE

Jednym z elementów charakteryzujących rodzinę jako środowisko wychowawcze jest jakość i poziom świadomości wychowawczej rodziców.

Wiedza jest istotnym elementem świadomości każdego człowieka, gdyż wszystkie jego przeżycia i zachowania się, kierowane są określoną dawką wiedzy¹. W świadomości poszczególnych ludzi wiedza o rzeczywistości może być naukowa i potoczna, inaczej pospolita lub przednaukowa. Do osobistej wiedzy pospolitej należy niewątpliwie wiedza większości ludzi z zakresu medycyny, sztuki kulinarnej i także wiedza o wychowaniu dzieci. Wiedza ta powstawała w trakcie różnorodnych form życia ludzkiego: np. w walce o byt, w procesie pracy. Dlatego też zabarwiona jest m. in. ludowymi pewnikami, przysłowiami i sentencjami. Osobista wiedza człowieka w danej sprawie obejmuje określone wiadomości, poglądy i przekonania. Są one wyrazem różnorodnych czynności praktycznych, głównie naśladowczych, które człowiek stara się wyrazić w słowach². Mamy tu na myśli różnego rodzaju pouczenia o tym, jak się coś robi i jak trzeba się zachować w danej sytuacji lub wezwania mówiące, jak nie należy postępować. Przykładem mogą być praktyczne zalecenia ludowe dla matek opiekujących się małym dzieckiem: „dziecku nie należy obcinać paznokci nożyczkami lecz obgryzać”, „nie należy wylewać kąpieli po dziecku pod strzechę, bo dziecko będzie się moczyć”, lub sentencje wychowawcze w rodzaju: „bez kary nie ma miary”, „woła rodziców jest dla dziecka święta”, a także poglądy na rozwój psychofizyczny dzieci: „mądre i ładne dzieci nie chowają się długo” itd.

Tak więc na świadomość wychowawczą rodziców składa się określony zasób wiedzy pedagogicznej (przeważnie potocznej) i praktyczne postępowanie wychowawcze, kierowane ich osobistą wiedzą. Wiadomo przecież, iż wiedza, jaką posiadają i otrzymują współcześni rodzice, jest na-

¹ S. L. Rubinsztejn, *Podstawy psychologii ogólnej*, Warszawa 1964, s. 12.

² J. Pieter, *Psychologia uczenia się i nauczania*, Katowice 1970, s. 436.

dal wiedzą tradycyjną, nabywaną przez nich w procesie spontanicznej socjalizacji, a nie planowo. Sądzi się natomiast coraz wyraźniej, iż brak odpowiedniej świadomości i umiejętności wychowawczych rodziców jest pierwszą, a czasami niezwykle trwałą przeszkodą we właściwej karierze życiowej ich dzieci, utrudniającą im start i awans społeczny w stosunku do innych dzieci³. Trzeba bowiem pamiętać, że właśnie w rodzinie dokonuje się wprowadzanie dzieci do podstawowych wartości kultury, wartości moralnych, ideowych i światopoglądowych. Idzie zatem o to, aby przekazywanie dziedzictwa kulturalnego dokonywało się w sposób świadomy i to przez wszystkie rodziny w kraju⁴. Należy więc uczynić z czasem rodziny nierozłącznym elementem całościowego systemu oświaty i wychowania naszego państwa. Jak to określił J. Szczepański, każde państwo musi bowiem posiadać określoną politykę ludnościową, zabiegać o to, ażeby zjawiska demograficzne, zjawiska zachodzące w rodzinie, zawieranie małżeństw, płodzenie, rodzenie i wychowanie dzieci dokonywały się w sposób racjonalny, a nie tylko samorządnie. Ponieważ praktyka wychowawcza rodziców jest kierowana przede wszystkim określonym zasobem wiedzy ogólnej, przeto należy sądzić, iż nadal istnieją jeszcze różnice środowiskowe w tym zakresie. Różnice te dotyczą choćby stopnia refleksji wychowawczej rodziców, wynikającego z poziomu ich wykształcenia. W tym miejscu należy podkreślić istniejące różnice, a nawet dysproporcje pomiędzy poziomem wykształcenia dorosłej ludności wiejskiej i miejskiej⁵.

Zagadnienie świadomości wychowawczej współczesnych rodziców, właściwa orientacja w aktualnym stanie poglądów i działalności wychowawczej rodziny oraz poznanie poziomu świadomości pedagogicznej rodziców w poszczególnych środowiskach społecznych i zawodowych jest i powinno być pilną potrzebą, m. in. w związku z pracami nad ustawą o powszechnej edukacji naszego narodu.

Nie tylko ważne jest bowiem ogólne kształcenie społeczeństwa, ale także specjalne (tu: kształcenie pedagogiczne).

II. PROBLEMATYKA BADAWCZA

Jakie są składniki wiedzy wychowawczej rodziców? Założyliśmy w naszych badaniach, iż z uwagi na prawidłowości procesu wychowania,

³ J. Szczepański, *Nad przyszłościowym modelem oświaty*. Głos Nauczycielski 1971, nr 46, s. 4 (Dyskusja).

⁴ S. Kowalski, *Rola rodziny w jednolitym systemie wychowania*. Studia Socjologiczne 1972, nr 1 (44), s. 79 - 98.

⁵ Według danych GUS Rocznik Statystyczny Szkolnictwa 1970/71, tabela 9, s. 6, w 1960 r. było na wsi 44 017 dzieci nie realizujących obowiązku szkolnego, a w mieście 10 018, zaś w 1970 r. na wsi 23 045, w mieście 8394. Dane te dotyczą rodziców lub potencjalnych rodziców.

należy uwzględnić co najmniej sześć zagadnień przy analizie omawianego tu problemu⁶:

1) świadomość własnej roli wychowawczej i poczucie odpowiedzialności za los dziecka i jego prawidłowy rozwój; 2) modele i wzory wychowawcze uznawane przez rodziców; 3) znajomość praw i właściwości psychicznego i fizycznego rozwoju dzieci; 4) poglądy rodziców na charakter stosunków wychowawczych w rodzinie; 5) ich poglądy na stosowanie środków wychowawczych; 6) stosunek rodziców do nauki szkolnej dzieci i ich dalszego kształcenia się.

Badając zagadnienie wiedzy i świadomości pedagogicznej rodziców, pragnęliśmy dowiedzieć się przede wszystkim, jaka ona jest oraz wykazać związki i zależności pomiędzy stanem, poziomem aktualnej świadomości pedagogicznej rodziców, a szeregiem różnorodnych czynników warunkujących określony stan ich świadomości wychowawczej.

W związku z tym nasze badania empiryczne miały dać odpowiedź na następujące pytania: 1) jaka jest treść świadomości wychowawczej rodziców w poszczególnych, wymienionych uprzednio składnikach; 2) czy i na ile aktualny stan świadomości wychowawczej rodziców można określić jako tradycyjny, a na ile nowoczesny?; 3) czy i w jakim stopniu zachodzą przeobrażenia w świadomości wychowawczej rodziców pod wpływem urbanizacji?; 4) na ile poziom świadomości wychowawczej jest uwarunkowany wiekiem rodziców, poziomem ich wykształcenia, poziomem bytowym rodziny, zawodem rodziców i ich pochodzeniem społecznym?; 5) jaki występuje związek pomiędzy poziomem świadomości współczesnych rodziców a postępami ich dzieci w nauce szkolnej i aspiracjami zawodowymi oraz poziomem aspiracji społeczno-zawodowej rodziców?

W niniejszym opracowaniu nie podajemy odpowiedzi na pierwsze z postawionych pytań⁷.

III. CHARAKTERYSTYKA METODY I TERENU BADAŃ

Dla znalezienia odpowiedzi na tak postawione pytanie, w empirycznych badaniach terenowych zastosowaliśmy kwestionariusz wywiadu w rodzinie. Kwestionariusz ten składa się z dwu części. Pierwsza (oprócz danych wstępnych) zawiera 18 pytań otwartych skierowanych do rodziców, dzięki którym staraliśmy się poznać ich poglądy i postępowanie wychowawcze wobec dzieci. Dotyczyły one m. in. roli zabawy, pracy i nauki w życiu dziecka, odpowiedzialności rodziców za los dziecka, uznawanych wzorów wychowawczych, stosowania środków wychowawczych,

⁶ Zob. H. Izdebska, *Funkcjonowanie rodziny a zadania opieki nad dzieckiem*, Warszawa 1967, s. 107 - 108.

⁷ Pisałem o tym we Wsi Współczesnej 1972, nr 4, art. pt.: *Wiedza pedagogiczna rodziców wiejskich* (I).

stosunku rodziców do nauki szkolnej dzieci i do ich przyszłego zawodu. Druga część obejmuje 21 twierdzeń, do których rodzice mieli się ustosunkować bądź to zupełnie akceptując lub tylko w pewnym stopniu, albo zupełnie negując lub tylko w pewnym stopniu. Jest to więc kwestionariusz badający natężenie reprezentowanych poglądów (w naszym przypadku⁸ poglądów rodziców na życie rodzinne i wychowanie dzieci). Dla naszych analiz i niniejszego opracowania wykorzystaliśmy jedynie 10 pytań pierwszej części kwestionariusza i 21 twierdzeń drugiej części.

Chcąc stwierdzić, jaki poziom świadomości wychowawczej reprezentują konkretni rodzice, należy przedtem przyjąć określone punkty odniesienia dla dokonania odpowiednich analiz i ocen. Stan świadomości społecznej rodziców, ich zasób wiedzy ogólnej i wychowawczej podlega ciągłym przemianom. Przemiany te są najbardziej uchwytne wówczas, gdy porównujemy aktualny i rzeczywisty stan świadomości rodziców z dawnym, tradycyjnym stanem świadomości ludności z jednej strony i z rodzącym się, nowoczesnym wzorem świadomości z drugiej strony⁹. Współcześni rodzice reprezentują różne kombinacje tradycyjnej i nowoczesnej świadomości wychowawczej. Znajdujemy w niej — mniejszą lub większą — dawkę tradycji i nowoczesności.

Na podstawie aktualnych wyników badań empirycznych i opierając się na literaturze socjologicznej wyróżniliśmy sześć typów wiedzy i świadomości pedagogicznej rodziców¹⁰. Przy tym dwa przeciwstawne: tradycyjny — „T” i nowoczesny — „N” są raczej modelami teoretycznymi, a pozostałe cztery rzeczywistymi (1, 2, 3, 4). Patrz tabela 1.

Skalę podaną w tabeli ustaliliśmy na drodze empirycznej. Otóż mając na uwadze główne kryterium oceny (stopień tradycyjności i nowoczesności wiedzy, tj. poglądów rodziców), dokonaliśmy oceny wszystkich interesujących nas wypowiedzi rodziców. Każda wypowiedź była oceniana w skali od 0 do 3 punktów. Trzy punkty przyznawaliśmy za pogląd na wskroś nowoczesny, np. „dziecko ma prawo do wypowiadania swojego zdania przy rodzicach”, a 0 punktów za pogląd typowo tradycyjny, np. „dziecko musi pomagać rodzicom we wszystkich pracach”. Maksymalną ilość punktów (93) mogli otrzymać ci rodzice, których wszystkie (31) wypowiedzi wskazywały na „nowoczesną” świadomość. Skala ta jest dla badacza zrozumiała i możliwa do użycia jednak tylko w tym

⁸ Jest to kwestionariusz wzorowany na skali badania podstaw E. Schaefera i R. Bella (*Parental Attitude Research Instrument — PARI*).

⁹ Rezygnujemy z opisu tradycyjnej i nowoczesnej świadomości wychowawczej rodziców. Pisałem na ten temat we Wsi Współczesnej 1972, nr 6, art. pt.: *Wiedza pedagogiczna rodziców wiejskich* (II).

¹⁰ Wywód teoretyczny oparty m. in. na pracy J. Turowskiego, *Przemiany tradycyjnej wiejskiej społeczności lokalnej w Polsce*. Roczniki Socjologii Wsi, T. IV, 1965. Również H. Becker i H. E. Barnes, *Rozwój myśli społecznej od wiedzy ludowej do socjologii*, Warszawa 1964.

Tabela 1

Typy świadomości wychowawczej rodziców

I. Modele i wzory wychowawcze uznawane przez rodziców	Modele i wzory wychowawcze „tradycyjne”, przystosowawcze	Modele i wzory wychowawcze modernizujące się, nieprzystosowawcze				Modele i wzory wychowawcze „nowoczesne”
	T	1	2	3	4	N
II. Rodzaj wiedzy pedagogicznej rodziców	Wiedza potoczna, empiryczna połączona z wiedzą magiczną	Dominuje wiedza empiryczna, zaznacza się proces uniezależnienia się od magii	Zaznacza się udział wiedzy popularnej i naukowej, wiedza empiryczna jest nadal podstawą działalności wychowawczej ale pozbawiona jest magii	Wiedza popularna i naukowa ma już znaczny udział, następuje rozkład systemu wiedzy empirycznej	Przeważa wiedza popularna i naukowa, empiryczna funkcjonuje tylko w pewnych zakresach	W świadomości rodziców dominuje wiedza naukowa
III. Stopień racjonalności wiedzy, „nowoczesność” „tradycja”. (Skala w punktach)	1 - 20	21 - 35	36 - 50	51 - 65	66 - 80	81 - 93

przypadku, jeśli jasno zdaje sobie sprawę z treści „świadomość tradycyjna” i „świadomość nowoczesna”.

Badania empiryczne nad zasobem i poziomem wiedzy pedagogicznej rodziców wykonano na terenie 18 wsi gromady Bielsk w powiecie płockim, w listopadzie i grudniu 1971 r. Wioski różnią się pomiędzy sobą m. in. położeniem względem Płocka (od 7 do 25 km), częstotliwością komunikacji autobusowej, podstawowym źródłem utrzymania ludności, stopniem urbanizacji, poziomem wykształcenia ludności, ich pochodzeniem społecznym itd.¹¹ Jak wiadomo, rejon płocki jest od 1960 r. pod

¹¹ Bliższą charakterystykę badanego obiektu podaje W. Winclawski w pracy: *Przemiany wiejskich środowisk wychowawczych w rejonie uprzemysławianym* (w druku) oraz w artykule pt.: *Poziom wykształcenia mieszkańców wsi płockiej*, *Wiś Współczesna* 1971, nr 10, skąd czerpię niektóre dane.

silnym wpływem uprzemysławiania. Uzyskaliśmy odpowiedzi od 318 rodziców, którzy stanowili próbę rozproszoną w 18 wsiach. Wszyscy rodzice posiadali w okresie naszych badań dzieci w szkole podstawowej. Rodziców tej kategorii jest ogółem w gromadzie Bielsk około 750, a więc nasza próba obejmuje ponad 42%. Najwięcej odpowiedzi uzyskaliśmy od matek — 224, od ojców 34, wspólnie (matka i ojciec) 29, a w 11 wypadkach odpowiedzi udzielały inne osoby (ciotki, babcie, wujowie). Tak więc głównymi naszymi informátorkami były matki, które, jak wiadomo, najczęściej zajmują się na co dzień wychowywaniem swoich dzieci. Wiek odpowiadających wynosił od 28 do 67 lat.

IV. POZIOM WIEDZY PEDAGOGICZNEJ RODZICÓW

Według podanego uprzednio kryterium dokonaliśmy oceny poziomu wiedzy i świadomości pedagogicznej rodziców w gromadzie Bielsk. O poziomie wiedzy pedagogicznej badanych informuje nas zestawienie zawarte w tabeli 2.

Mamy tu dane dotyczące całej badanej populacji, 318 przypadków, jak i odnoszące się do trzech różnych stref osadniczych i wsi gromadzkiej Bielsk. Z naszych danych wynika, iż wśród badanych rodziców gromady Bielsk wyróżnić można wszystkie cztery przyjęte przez nas empiryczne typy wiedzy i świadomości pedagogicznej rodziców (1, 2, 3, 4). Nie wystąpiły natomiast typy „T” i „N”. Z dalszych analiz szczegółowych wynika nawet, że najbardziej „tradycyjna” pod względem wychowawczym rodzina wsi bielskiej uzyskała kilka punktów więcej (29) niż typ „T”, a najbardziej „nowoczesna” 73 punkty.

Zestawienie obrazuje nam nasilenie występowania poszczególnych typów wiedzy pedagogicznej u badanych rodziców gromady Bielsk. Okazuje się, że niewielki jest odsetek typów skłaniających się ku modelowi świadomości tradycyjnej, bo zaledwie 1,5%, a natomiast już większa część (10,6%) badanych rodzin skłania się ku modelowi świadomości no-

Tabela 2

Wiedza pedagogiczna rodziców gromady Bielsk

Typ wiedzy		1	2	3	4	Liczba rodzin
Strefy osadnicze	I	—	27	34	6	67
	IIa	2	18	23	1	44
	IIb	2	27	40	8	77
	III	1	16	34	3	54
	Bielsk	—	8	52	16	76
Liczba rodzin		5	96	183	34	N=318
Odsetek		1,5	30,5	57,4	10,6	100

woczesnej. Zasadniczy trzon stanowią typy pośrednie (2 i 3) o różnej proporcji elementu nowoczesności i tradycji. Wiedza i świadomość pedagogiczna tej grupy rodzin (87,9%), choć zawiera przede wszystkim praktyczną wiedzę o wychowaniu dzieci, to jednak zaznacza się w niej coraz większy udział wiedzy popularnonaukowej i naukowej oraz zrywanie z wiedzą magiczną. Przy tym ponad połowa badanych rodzin (57,4%) przejawiała w swoich poglądach pedagogicznych dość duży udział wiedzy naukowej (popularnonaukowej).

Gdy popatrzymy na to zagadnienie w ramach umownie przyjętych stref osadniczych (wsie różnie oddalone od Płocka, o różnej częstotliwości połączeń z miastem), to zauważymy, iż rozkład typów wiedzy pedagogicznej jest różnorodny. W strefie I, położonej najbliżej Płocka i w Bielsku nie wystąpił ani jeden typ wiedzy zbliżający się do modelu wiedzy tradycyjnej. Jest tam natomiast największy odsetek rodzin reprezentujących bardziej nowoczesny typ świadomości¹². W strefie IIa, IIb i III występowanie różnych typów wiedzy rozkłada się mniej więcej jednakowo. Położenie wsi względem miasta i częstotliwość komunikacji wpływa zatem na jakość wiedzy pedagogicznej rodziców, choć jak nam się zdaje, nie jest to wpływ jedyny i decydujący. Widać przecież na zestawieniu, że rodzice strefy III reprezentują nieco wyższy poziom świadomości wychowawczej niż rodzice ze strefy IIa. Zagadnienie zostaje bliżej wyjaśnione, gdy uwzględnimy jeszcze poziom wykształcenia ludności zamieszkującej poszczególne strefy. Do tej analizy potrzebny nam był wskaźnik średniego poziomu wiedzy pedagogicznej rodziców dla każdej strefy osadniczej i średni poziom wykształcenia ludności dorosłej zamieszkującej każdą ze stref. Wyniki tych analiz ilustruje tabela 3.

Średni poziom wiedzy pedagogicznej rodziców jest znowu najwyższy w Bielsku i w strefie I. Tylko tam przewyższa on średni poziom ($M = 53,71$ punkta) całej gromady. W tychże strefach jest również najwyż-

Tabela 3

Średni poziom wiedzy pedagogicznej rodziców a wykształcenie ludności dorosłej wg stref (1970r.)¹³

Strefy	Średnia wiedza (punktów)	Wykształcenie w latach nauki	
		25 - 50 lat	ponad 50 lat
I	54,48	6,6	3,1
IIa	49,63	6,0	2,9
IIb	52,29	5,7	2,8
III	52,85	6,0	3,2
Bielsk	59,30	7,7	3,9

Dla gromady Bielsk $M = 53,71$.

¹² Rezygnujemy tu z podawania procentów, gdyż wielkości są mniejsze od 100.

¹³ Dane o wykształceniu za W. Winclawskim, op. cit., s. 74.

TabeJa 4

Średni poziom wiedzy pedagogicznej rodziców a pochodzenie wsi i poziom wykształcenia dorosłych mieszkańców (1970 r.)¹⁴

Pochodzenie wsi	Średnia wiedzy (punktów)	Wykształcenie w latach nauki	
		25 - 50 lat	ponad 50 lat
Bielsk (wieś „stara”)	59,30	7,7	3,9
Wsie osadnicze	51,75	6,3	3,4
Wsie poparcelacyjne	52,99	6,0	2,8

szy średni poziom wykształcenia ludności dorosłej. W strefie III średni poziom wiedzy pedagogicznej rodziców jest nieco wyższy niż w strefie IIb i o ponad 3 punkty wyższy niż w strefie IIa. Wykształcenie ludności dorosłej jest w strefie III nieco wyższe niż w strefie IIa i IIb. Zależy zatem zależność pomiędzy średnim poziomem wiedzy pedagogicznej rodziców a poziomem ich wykształcenia. Im wyższa średnia lat nauki ludności dorosłej, tym wyższy średni poziom wiedzy pedagogicznej rodziców. Chociaż nie we wszystkich strefach ta prawidłowość występuje, bo strefa IIa posiada dość wysoki wskaźnik wykształcenia, a średni poziom wiedzy pedagogicznej jest tam najniższy z całej gromady. Wymaga to jeszcze dokładniejszego wyjaśnienia poprzez szukanie dalszych zależności. Czy pochodzenie wsi ma na to wpływ? W obrębie poszczególnych stref osadniczych w gromadzie Bielsk istnieje zróżnicowanie na wsie osadnicze (utworzone poprzez parcelacje majątków ziemskich w okresie międzywojennym) i na wsie poparcelacyjne po II wojnie. Bielsk jest wsią „starą”, która nigdy nie była wsią folwarczną. Jak kształtuje się średni poziom wiedzy pedagogicznej rodziców we wsiach różniących się pochodzeniem? Informuje o tym tabela 4.

Najwyższy poziom reprezentuje Bielsk, przewyższając pozostałe wsie przeciętnie o około 7 punktów. Natomiast wsie osadnicze, mimo iż osiągnęły korzystniejszy poziom wykształcenia, mają nieco niższy wskaźnik (około 1 punkta) wiedzy pedagogicznej rodziców niż wsie poparcelacyjne. Przypuszczać można, iż różnice te na niekorzyść wsi osadniczych są w dużym stopniu uzależnione od poziomu kultury osobistej mieszkańców tych wsi i warunków regionalnych, w których wyrosli. Sporą bowiem część tzw. osadników stanowiła ludność napływowa, m. in. z woj. kieleckiego, lubelskiego i krakowskiego, gdzie na sprawy wychowania dzieci istniały inne poglądy niż w powiecie plockim. Sprawy te wymagałyby jednak oddzielnych badań i studiów.

Jaki czynnik ma więc największy udział w kształtowaniu się poziomu świadomości pedagogicznej rodziców wiejskich, zamieszkujących wsie

¹⁴ Dane o wykształceniu — patrz: ibidem, s. 76.

Tabela 5

Poziom wiedzy pedagogicznej rodziców a stopień urbanizacji wsi

Strefy	Średnia wiedzy (punktów)	Ilość badanych rodzin
„Zurbanizowane” (strefa I i Bielsk)	57,30	143
„Rolnicze” (strefa IIa, IIb, III)	51,91	175

powiatu plockiego? Analizowane uprzednio czynniki (położenie wsi względem miasta, wykształcenie rodziców, pochodzenie wsi) wywierają co prawda pewien wpływ na poziom wiedzy pedagogicznej rodziców, ale nie wszędzie dość ostro widoczny. Postanowiliśmy uwzględnić jeszcze stopień urbanizacji wsi objętych badaniami. Przyjęliśmy za W. Winclawskim umowny podział na wsie „rolnicze” (strefa IIa, IIb i II) oraz wsie „zurbanizowane” (Bielsk i strefa I¹⁵). Podstawą rozróżnienia jest tu przede wszystkim mały procent ludności utrzymującej się z rolnictwa w strefie I (39,8%) i Bielsku (19,1%). Pozostali mieszkańcy to robotnicy, urzędnicy lub ludność dwuzawodowa. Oto tabela obrazująca wpływ urbanizacji na poziom wiedzy pedagogicznej rodziców *.

Na zestawieniu wyraźnie zaznacza się różnica w poziomie wiedzy pedagogicznej rodziców zamieszkujących strefę „zurbanizowaną” i „rolniczą” (na korzyść pierwszej). Różnica ta wynosi niemal 5,5 punkta. Urbanizacja jest zatem chyba tym czynnikiem, który wywiera najsilniejszy wpływ na poziom wiedzy pedagogicznej rodziców wiejskich. Ludność stref „zurbanizowanych” częściej kontaktuje się z miejskimi wzorami życia, głównie dzięki pracy ojców w mieście, posiada odmienną organizację życia rodzinnego niż rodziny typowo chłopskie i być może dlatego jest bardziej podatna na przyjmowanie nowości, w tym także nowoczesnego modelu świadomości pedagogicznej. Dotyczy to poglądów rodziców na wychowanie dzieci, świadomości funkcji wychowawczej rodziny, uznawanych wzorów wychowawczych, reprezentowanych stosunków wewnątrz rodzin, poglądów na stosowanie środków i metod wychowawczych oraz stosunku rodziców do nauki szkolnej dzieci.

V. NIEKTÓRE KOMPONENTY ŚRODOWISKA RODZINNEGO A WIEDZA PEDAGOGICZNA RODZICÓW

Doświadczenie i świadomość człowieka kształtuje się m. in. w określonych warunkach czasowych, które z kolei charakteryzują się odmiennością stosunków społecznych i specyfiką treści życia.

¹⁵ Ibidem, s. 68.

Badani przez nas rodzice są w różnym wieku. Część z nich, tj. około 15%, wychowała się jeszcze przed II wojną światową. Ich dzieciństwo i młodość przypadła na czasy tzw. społecznego „otwierania się” wsi. Tym niemniej był to okres, w którym na wsi funkcjonowały jeszcze w dużym stopniu tradycyjne stosunki społeczne. Wpływały one decydująco także na charakter poglądów wychowawczych ludności wiejskiej. W ówczesnych czasach żyli więc ci rodzice, którzy obecnie mają ponad 50 lat. Większość badanych rodziców (ponad 80%), aczkolwiek urodziła się jeszcze przed II wojną światową lub w pierwszych latach jej trwania, wychowała się już w okresie powojennym, tj. w Polsce Ludowej. Rodzice ci mieli w czasie naszych badań 31 do 50 lat. Ich doświadczenia i świadomość kształtowały się w okresie dynamicznych przeobrażeń wsi polskiej, które niosły ze sobą m. in. nowe wzory i wartości wychowawcze. Badaniami objęliśmy również niewielką grupę najmłodszych rodziców (zaledwie 3,7% badanych), których wiek nie przekroczył jeszcze 30 lat.

Oni wychowali się i kończyli szkoły już w okresie silnego uprzemysławiania wsi i rejonu płockiego. Ich dzieci uczęszczają do początkowych klas szkoły podstawowej lub są dopiero w wieku przedszkolnym. Postanowiliśmy dowiedzieć się, czy i na ile wiek rodziców rzutuje na poziom ich świadomości pedagogicznej. W tym celu wyróżniliśmy pięć grup wiekowych wśród badanych rodziców (co 10 lat każda). Następnie dokonaliśmy obliczenia średniego poziomu wiedzy pedagogicznej dla każdej z wyróżnionych grup. Ogółem poddaliśmy analizie 270 przypadków, gdyż u części badanych nie mogliśmy dokładnie ustalić wieku. Wyniki naszych analiz są zawarte w tabeli 6.

Co można zauważyć w powyższym zestawieniu? Zaznacza się przede wszystkim ścisła zależność pomiędzy poziomem wiedzy i świadomości pedagogicznej rodziców wiejskich a ich wiekiem. Zależność ta wskazuje na korzystność świadomości wychowawczej rodziców najmłodszych i młodych. Wraz z ilością lat następuje u rodziców obniżanie się poziomu świadomości pedagogicznej. Przypominamy tu raz jeszcze, iż istotną podstawą naszego pomiaru w tym względzie jest stopień nowoczesności i tradycjonalizmu w poglądach rodziców na wychowanie dzieci. Między najmłodszym pokoleniem rodziców a najstarszym różnica na korzyść

Tabela 6

Wiedza pedagogiczna rodziców a ich wiek

Grupa wieku (lat)	do 30	31 - 40	41 - 50	51 - 60	Ponad 60
Średni poziom wiedzy rodziców w punktach (M)	58,50	55,84	54,00	50,56	48,50
Liczba rodzin N=270	10	108	110	32	10
Odsetek	3,7	40,0	40,7	11,9	3,7

najmłodszych wynosi równe 10 punktów. Także pokolenie starsze rodziców (ponad 50 lat) wykazuje poziom wiedzy niższy od średniego poziomu (53,71) dla całej zbiorowości badanych rodziców w gromadzie Bielsk. Zależności te ugruntowują pogląd o przeobrażeniach zachodzących w świadomości ludności wiejskiej pod wpływem nowoczesności. Rodzice wychowani w okresie międzywojennym reprezentują więc także większy stopień nowoczesności w swoich poglądach na wychowanie dzieci. Jest to wynik zupełnego „otwarcia się” wsi współczesnej, co prowadzi m. in. do przyjmowania przez ludność wiejską nowoczesnych wzorów wychowawczych. Wywołane jest to przede wszystkim, o czym już mówiliśmy wcześniej, wzrostem poziomu wykształcenia wśród najmłodszego pokolenia rodziców wiejskich. Oczywiście, nawet to młode pokolenie rodziców nie reprezentuje jeszcze w pełni nowoczesnych poglądów wychowawczych. Gdyby tak było, to poziom ich świadomości pedagogicznej powinien kształtować się (wg naszego kryterium) w granicach 66 - 93 punktów.

Z kolei zastanawialiśmy się nad tym, czy i w jakim stopniu pochodzenie społeczno-zawodowe rodziców wiejskich określa ich świadomość wychowawczą. W gromadzie Bielsk ludność mieszkająca na wsi wywodzi się zasadniczo z dwu grup społeczno-zawodowych: z ludności chłopskiej i pracowników folwarków ziemskich.

Z naszych badań wynika, że ludność pochodząca z wymienionych warstw społecznych stanowi około 80%. Reszta, tj. niemal 20%, jest pochodzenia robotniczego, rzemieślniczego, inteligenckiego, pracowników umysłowych i innych zawodów. Każda z wymienionych grup i warstw społecznych reprezentowała w przeszłości odmienny styl życia, stanowiła swoisty układ społeczny. Inaczej przebiegał proces kształtowania się świadomości w rodzinie pracownika folwarku, a inaczej w rodzinie rzemieślniczej lub chłopskiej. Czy różna przeszłość badanych rodziców wywarła wpływ na ich aktualne poglądy wychowawcze? Jaki jest poziom świadomości pedagogicznej rodziców wiejskich, zależnie od ich pochodzenia społecznego? Na pytania te szukaliśmy odpowiedzi poprzez obliczenie średniego poziomu wiedzy pedagogicznej rodziców wywodzących się z pięciu grup społeczno-zawodowych: robotników, chłopów, pracowników folwarku i innych zawodów (inteligencji, urzędnicy itd.). Informuje nas o tym tabela 7.

W zestawieniu rzuca się w oczy wyraźnie niższy od innych poziom świadomości pedagogicznej rodziców pochodzących z dawnego proletariatu folwarcznego (43,12 punkta). Jest to poziom, mierzony według naszej skali, o ponad 12 punktów niższy od poziomu świadomości pozostałych grup społeczno-zawodowych. Tak więc warunki życia i stosunki społeczno-ekonomiczne w dawnych majątkach ziemskich wyraźnie zachowawczo kształtowały świadomość ludności wiejskiej. Uwidacznia się to jeszcze w aktualnie uznawanych poglądach wychowawczych rodziców,

Tabela 7

Pochodzenie społeczne rodziców a poziom ich wiedzy pedagogicznej

Pochodzenie społeczno-zawodowe rodziców	Robotnicze	Chłopskie	Pracownicy folwarczni	Rzemieślnicze	Inne zawody
Średni poziom wiedzy rodziców w punktach (M)	55,72	54,21	43,12	58,04	56,33
Liczba rodzin N=272	25	155	65	24	3*
Odsetek	9,1	56,9	23,9	8,9	1,2

wywodzących się z tej warstwy społecznej. Na uwagę zasługuje jeszcze w naszym zestawieniu poziom wiedzy pedagogicznej rodziców pochodzenia rzemieślniczego, który jest najwyższy spośród pozostałych grup społeczno-zawodowych. Natomiast rodzice wiejszy wywodzący się ze środowisk robotniczych i chłopskich wykazują zbliżony poziom świadomości wychowawczej, a rodzice pochodzący z innych warstw społecznych (m. in. urzędników) mają nieco wyższy poziom wiedzy pedagogicznej niż rodzice pochodzenia chłopskiego i robotniczego. Nasze analizy pozwalają nam na wysunięcie wniosku co do zależności pomiędzy aktualnym stanem wiedzy pedagogicznej rodziców a ich pochodzeniem społecznym. Najbardziej niekorzystnie zaznacza się to wśród rodziców pochodzących z dawnych pracowników folwarcznych.

A jak przedstawia się związek między poziomem wiedzy pedagogicznej badanych rodziców wiejskich a wykonywanym aktualnie zawodem przez „głowę” rodziny (głównie ojca)? Współczesny obraz społeczno-zawodowy wsi płockiej jest inny od tego, który był przed okresem silnego uprzemysławiania. Wzrosła przede wszystkim ilość ludności dwuzawodowej (chłopów-robotników, chłopów-urzędników) i ludności robotniczej. Według naszych badań te grupy zawodowe stanowią prawie 48% ludności gromady Bielsk. Chłopi stanowią ponad 37%, robotnicy Państwowych Gospodarstw Rolnych 5,4%, a pozostałe zawody (pozarolnicze) około 10%. Dla znalezienia zależności pomiędzy poziomem wiedzy pedagogicznej rodziców a wykonywanym aktualnie zawodem przez „głowę” rodziny, dokonaliśmy obliczenia i zestawienia średniego poziomu wiedzy wychowawczej rodziców dla następujących grup zawodowych: chłopów, robotników, robotników PGR, ludności dwuzawodowej, rzemieślników, pracowników umysłowych i innych źródeł utrzymania (renta, praca sezonowa itp.). Pełny wykaz danych na ten temat znajdujemy w tabeli 8.

Poziom wiedzy i świadomości pedagogicznej robotników PGR jest najniższy. Według naszej skali, różnica na niekorzyść pracowników PGR sięga około 5 punktów w porównaniu z rodzinami robotników, chłopów

Tabela 8

Wiedza pedagogiczna rodziców a ich zawód

Zawód „głowy” rodziny	Chłopi	Dwuzawodowi	Robotnicy	Robotnicy PGR	Rzemieślnicy	Pracownicy umysłowi	Inni
Średnia wiedza rodziców w punktach (M)	52,89	53,82	54,93	48,20	60,15	60,37	50,00
Liczba rodzin N=277	103	73	59	15	7	16	4
Odsetek	37,1	26,4	21,4	5,4	2,4	5,8	1,5

i ludności dwuzawodowej. Natomiast w porównaniu z rodzinami pracowników umysłowych i rzemieślników, różnice te wynoszą około 12 punktów (na niekorzyść robotników PGR). Ten wyraźnie niższy stan świadomości wychowawczej pracowników PGR jest z pewnością uwarunkowany przeszłością tych rodzin. Większość rodzin pegeerowskich wywodzi się z dawnego proletariatu dworskiego, co, jak to już wykazaliśmy uprzednio, miało decydujące znaczenie na kształtowanie się świadomości żyjącej tam ludności wiejskiej. Wszakże, jak nam się zdaje, nie jest to wyjaśnienie wystarczające i jedyne. Należałoby chyba jeszcze uwzględnić w badaniach specyfikę aktualnego środowiska społecznego PGR. Ludność robotnicza i dwuzawodowa wykazuje nieco wyższy (61,2 punkty) poziom świadomości pedagogicznej niż ludność z rodzin chłopskich. Wiąże się to m. in. z częstym, właściwie codziennym, kontaktowaniem się tej ludności ze środowiskiem miejskim, co powoduje także przejmowanie przez nią niektórych miejskich wzorów życia. Chyba dokonuje się to również w zakresie poglądów na wychowanie dzieci. Zdecydowanie najwyższy stopień świadomości pedagogicznej reprezentują rzemieślnicy i pracownicy umysłowi (ponad 60 punktów). Przede wszystkim ludność tych zawodów posiada wyższy niż pozostali zasób wiedzy ogólnej, mierzony poziomem wykształcenia. Posiada także bardziej specjalistyczne przygotowanie fachowe. Jak wiadomo, wiedza pedagogiczna rodziców osadza się przede wszystkim na ich wiedzy ogólnej. Również w przeszłości środowiska rzemieślnicze i pracowników umysłowych wykazywały wyższy poziom wykształcenia niż pozostała ludność wiejska. Rodzice tzw. zawodów innych (pracownicy sezonowi, renciści) osiągnęli stosunkowo niski poziom wiedzy pedagogicznej (50 punktów). Ludność ta, aczkolwiek stanowiąca zaledwie 1,5%, stanowi także grupę rodziców „zacofanych” pod względem świadomości wychowawczej.

Interesowało nas z kolei zagadnienie związku pomiędzy wiedzą pedagogiczną badanych rodziców wiejskich, a warunkami bytowymi, które rodzina posiada. Wielu badaczy jest zdania iż warunki materialne rodziny nie decydują w zasadzie o tym, czy rodzina jest korzystnym

Tabela 9

Poziom bytowy rodziny a wiedza pedagogiczna rodziców

Poziom bytowy rodziny wg skali	do 20	21 - 40	41 - 60	Ponad 60
Średni poziom wiedzy rodziców w punktach (M)	40,66	53,60	59,40	58,0
Liczba rodzin N=273	51	188	27	7
Odsetek	18,7	68,9	9,9	2,5

środowiskiem wychowawczym czy złym¹⁶. Sądzi się natomiast, że tzw. zły klimat rodzinny wynika najczęściej z trudnych warunków bytowych rodziny. Stałe kłopoty materialne prowadzą do kłótni i ustawicznych nieporozumień między rodzicami. Nas interesował natomiast problem, czy poziom bytowy rodziny wywiera określony wpływ na świadomość pedagogiczną rodziców mieszkających na wsi?

W celu ustalenia poziomu bytowego badanych rodzin zastosowaliśmy w badaniach „skalę poziomu bytowego rodziny”. Skala ta była częścią ogólnej ankiety przeprowadzonej w 1970 r. wśród wszystkich rodzin gromady Bielsk pod kierunkiem W. Winclawskiego¹⁷. Dla naszych celów wykorzystaliśmy dane dla 273 rodzin. Według tej skali maksymalna ilość punktów dla rodziny mogła wynosić 86, a minimalna 0. Badane przez nas rodziny osiągnęły różny poziom bytowy. Wśród uzyskanych przez rodziny punktów, wyróżniliśmy cztery przedziały ilościowe: do 20 uzyskanych punktów, od 21 do 40, od 41 do 60 i ponad 60 punktów. Dla poszczególnych przedziałów ilościowych obliczyliśmy średni poziom wiedzy pedagogicznej, uzyskany przez badanych rodziców. Oto wykonane przez nas zestawienie danych (zob. tabela 9).

Okazało się, że najwięcej rodzin uzyskało poziom bytowy w granicach 21-40 punktów (68,9% badanych). Rodziny te uzyskały prawie taki sam średni poziom wiedzy pedagogicznej (53,60), jak średnia dla całości badanych (53,71). Interesująco natomiast przedstawia się omawiana zależność wśród rodzin najbiedniejszych (do 20 punktów w skali poziomu bytowego). W tej grupie rodzin średni poziom wiedzy pedagogicznej wynosi niewiele ponad 40 punktów (40,66), tj. niemal o 13 mniej niż rodziny mające średni poziom bytowy i o 18 mniej niż rodziny najlepiej sytuowane. Jak należy przypuszczać, bardzo niski poziom bytowy tej grupy rodzin jest tam ściśle sprzężony z niskim poziomem świadomości rodziców, w tym także z ich stopniem świadomości wychowawczej.

¹⁶ M. Tyszkowa, *Czynniki determinujące pracę szkolną dziecka*, Warszawa 1964 s. 111.

¹⁷ Omówienie skali znajdzie Czytelnik w *Rocznikach Socjologii Wsi*, t. II 1965, s. 251 - 253.

Trudno byłoby ustalić, który z czynników jest tu przyczyną, a który skutkiem tego stanu. Zarówno poziom bytowy tej grupy rodzin wiejskich, jak i stan ich świadomości pedagogicznej, budzić może uzasadniony niepokój choćby dlatego, iż obejmuje w naszych badaniach ponad 18% przypadków. Rodziny zamożne uzyskały również najwyższy poziom wiedzy pedagogicznej, chociaż najbogatsze nieco niższy niż rodziny przedziału liczbowego od 41 do 60 punktów. Należy przyjąć, iż może to być wynik przypadkowy (mała ilość badanych) lub, co powszechnie wiadomo po osiągnięciu przez rodzinę bardzo dobrych warunków materialnych następują wypadki pogarszania się tam warunków wychowawczych.

Uwzględnione przez nas w badaniach czynniki wewnątrzrodzinne, takie, jak: wiek rodziców, ich pochodzenie społeczne, wykonywany zawód i poziom bytowy rodziny, mają wpływ na kształtowanie się świadomości pedagogicznej rodziców. Okazało się, iż poziom wiedzy pedagogicznej badanych rodziców wiejskich w znacznej mierze jest uzależniony od określonych cech środowiska rodzinnego.

VI. WIEDZA PEDAGOGICZNA RODZICÓW A OSIĄGNIĘCIA SZKOLNE DZIECI I ICH PRZYSZŁOŚĆ

Wszyscy badani przez nas rodzice mieli dzieci w szkole podstawowej. Postanowiliśmy zatem dowiedzieć się, czy i w jakim stopniu poziom świadomości pedagogicznej rodziców warunkuje osiągnięcia szkolne ich dzieci? Wielu pedagogów, opierając się przede wszystkim na intuicji, uważa, że istnieje ścisła zależność w tym względzie. Pragnęliśmy jednak poprzez badania empiryczne dowieść i uzasadnić powyższy związek lub wykazać brak jakiegokolwiek zależności.

Najpierw uzyskaliśmy właściwą orientację w poziomie osiągnięć szkolnych dzieci. Zrezygnowaliśmy w naszym przypadku z opierania się na stopniach szkolnych dzieci, gdyż jest to dość subiektywna podstawa; szczególnie uniemożliwia dokonywanie porównań osiągnięć szkolnych uczniów z różnych szkół. Na początku roku szkolnego 1970/1971 przeprowadzone zostały badania wszystkich uczniów gromady Bielsk klas od IV do VIII. Były to badania zestawami testów słownikowych¹⁸.

Dla naszych celów uzyskaliśmy dane dla 262 rodzin. W pozostałych 56 rodzinach były dzieci nie objęte badaniami testowymi, tj. uczniowie klas I - III. W wypadkach, gdy z tej samej rodziny dwoje lub więcej dzieci osiągało różny poziom wyników, zaliczaliśmy rodzinie średni poziom osiągnięć szkolnych dzieci. Uczniowie mogli uzyskać poziom poprawnego wykonania testu od 0 do 100 procent.

¹⁸ Według opracowania J. Konopnickiego. Zob. J. Konopnicki, M. Ziemia, *Testy słownikowe i ich zastosowanie*, Wrocław 1968.

Tabela 10

Średni poziom wiedzy pedagogicznej rodziców a osiągnięcia szkolne ich dzieci

Poziom osiągnięć szkolnych uczniów wg procentu poprawnych odpowiedzi	Niskie 0 - 15	Dostateczne 15,1 - 45	Dobre 45,1 - 60	Wysokie 60,1 - 100
Średni poziom wiedzy rodziców w punktach (M)	50,58	53,86	61,07	64,04
Liczba rodzin N = 262	87	128	32	15
Odsetek	33,2	48,9	12,2	5,7

Według propozycji Z. Kwiecińskiego¹⁹ przyjęliśmy następujące grupy uczniów według procentu poprawnych odpowiedzi: 1) osiągnięcia niskie (od 0 do 15%); 2) osiągnięcia dostateczne (15,1-45%); 3) osiągnięcia dobre (45,1 - 60%) i 4) osiągnięcia wysokie (60,1 - 100%).

Następnie dla każdej z wymienionych grup uczniowskich obliczyliśmy średni poziom wiedzy pedagogicznej ich rodziców. Kolejna tabela zawiera zestawienia dwu omawianych tu czynników.

Dane w tabeli 10 uwidaczniają wyraźną współzależność poziomu świadomości wychowawczej rodziców i osiągnięć szkolnych uczniów. Uczniowie bardzo dobrzy mają rodziców, których wiedza pedagogiczna przewyższa o niemal 14 punktów wiedzę rodziców, których dzieci uczą się słabo. Również uczniowie dostateczni, a takich jest najwięcej (48,9%), posiadają rodziców o przeciętnym poziomie wiedzy pedagogicznej, zbliżonym do średniego poziomu wszystkich badanych rodziców.

Jest to jednak poziom o 10 punktów niższy niż poziom wiedzy rodziców, których dzieci osiągają w szkole bardzo dobre stopnie. Wiedza pedagogiczna rodziców, których dzieci uczą się dobrze jest również wyższa, tzn. bardziej nowoczesna, niż u rodziców, których dzieci uczą się słabo i dostatecznie. Prawidłowości te wydają się być zrozumiałe choćby dlatego, iż rodzice uznający nowoczesne poglądy i postawy wychowawcze, stwarzają swoim dzieciom w domu dogodniejsze warunki do nauki, niż ma to miejsce w rodzinach o bardzo konserwatywnych poglądach wychowawczych. Tak więc poziom świadomości pedagogicznej rodziców współdecyduje o powodzeniach bądź niepowodzeniach dzieci w nauce szkolnej. Może być jednym z czynników wspomagających osiągnięcia szkolne dzieci lub jedną z przeszkód w karierze szkolnej ucznia.

W końcu naszych badań empirycznych pragnęliśmy stwierdzić, czy i na ile poziom wiedzy pedagogicznej rodziców warunkuje ich aspiracje co do awansu społeczno-zawodowego dzieci. Jest tak najczęściej, iż sa-

¹⁹ Praca Z. Kwiecińskiego, *Funkcjonowanie szkoły w rejonie uprzemysławianym*, Warszawa, s. 82.

mi rodzice decydują o wyborze przyszłego zawodu dla dzieci. Potwierdziły to m. in. nasze badania z terenu gromady Bielsk. Jeszcze dość często zdarza się na wsi, że sprawa „kim” będzie w przyszłości dziecko, zostaje rozstrzygana z reguły przez samych rodziców. To, jaka będzie przyszłość dziecka, uwarunkowane jest m. in. określoną tradycją awansu społecznego w rodzinie i poziomem aspiracji rodziców.

W naszym kwestionariuszu wywiadu postawiliśmy rodzicom następujące pytanie otwarte: „O jakiej przyszłości swoich dzieci Pan (Pani) marzy i jak powinna się ona kształtować?” Pytaliśmy tylko o przyszłość dzieci będących aktualnie w szkole podstawowej. Odpowiedzi rodziców dostarczyły nam materiału do określenia poziomu ich aspiracji. Wśród wypowiedzi rodziców mogliśmy wyróżnić cztery typy aspiracji społeczno-zawodowych: 1) typ „0”, to aspiracje nie wykraczające poza szczebel szkoły podstawowej. Przykładem może tu być wypowiedź: „zostanie na gospodarce, to nie musi się dalej uczyć”; 2) typ „1”, to wypowiedzi rodziców, w których przejawia się troska o to, aby dzieci ukończyły jakąś szkołę dającą zawód. Wymieniano tu szkoły, przysposabiające do zawodu rolnika, zasadnicze szkoły zawodowe, zawodowe szkoły przykładowe i prywatną naukę zawodu. Jak wiadomo, nie jest to kształcenie na poziomie średnim; 3) typ „2”, to aspiracje rodziców pragnących kształcić swoje dzieci na poziomie średnim; 4) typ „3”, to aspiracje rodziców sięgające kształcenia dzieci na poziomie wyższym. Gdy rodzice planowali przyszłość swoich dzieci na różnych poziomach, to wówczas uznawaliśmy wyższy z podanych tu typów aspiracji.

Uzyskaliśmy dane od 311 rodzin, w tym 12 odpowiedzi wskazywało na brak decyzji w sprawie przyszłości dzieci i to głównie ze względu na ich młody wiek. Siedmiu rodziców nie udzieliło żadnej odpowiedzi na ten temat.

Podobnie jak w poprzednich analizach, dokonaliśmy obliczenia średniego poziomu wiedzy pedagogicznej rodziców, w tym przypadku dla poszczególnych typów aspiracji. Tabela 11 podaje odpowiednie zestawienia.

Wyniki powyższe wskazują na wyraźną zależność pomiędzy świadomością pedagogiczną rodziców a poziomem ich aspiracji. Rodzice posiadający najniższy poziom wiedzy pedagogicznej, tj. najbardziej zachowawczy, tradycyjny, wykazują równocześnie najniższe aspiracje co do przyszłości swoich dzieci. Zależność ta zachodzi także w pozostałych grupach rodzin, tzn., że im wyższy poziom wiedzy pedagogicznej rodziców, tym wyższe wykazują oni aspiracje. Z zestawień wynika jeszcze jeden zasadniczy wniosek. Otóż uwidacznia się silna różnica pomiędzy średnim poziomem wiedzy pedagogicznej rodziców wykazujących typ aspiracji „0” i rodziców uznających aspiracje na poziomie „3”. Różnice te sięgają niemal 20 punktów (na niekorzyść typu „0”). Sytuacja dzieci wywodzących się z tych grup rodzin jest diametralnie odmienna. W jed-

Tabela 11

Wiedza pedagogiczna rodziców a ich aspiracje co do przyszłej sytuacji społeczno-zawodowej dzieci

Poziom aspiracji rodziców wg typów	Typ „0”	Typ „1”	Typ „2”	Typ „3”	Brak decyzji
Średnia wiedzy pedagogicznej rodziców (M)	46,45	50,62	58,64	65,34	55,33
Liczba rodzin N=311	29	95	134	41	12
Odsetek	9,3	30,5	43,1	13,2	3,9

nym przypadku bardzo korzystna, gdyż poparta nowoczesnymi poglądami rodziców co do przyszłości, a w drugim niekorzystna, ponieważ oparta na niskim poziomie świadomości wychowawczej swoich rodziców. Tak więc już na samym starcie życiowym dzieci są bądź pokrzywdzone, bądź „nagrodzone” przez swoje środowisko rodzinne. Zaznaczyć tu jeszcze należy, iż niski poziom wiedzy pedagogicznej rodziców, warunkujących z kolei ich niskie aspiracje społeczno-zawodowe w stosunku do dzieci, jest tym czynnikiem, który nie tylko utrudnia awans społeczny ich dzieciom, ale stać się może hamulcem awansu społecznego dla całego ciągu rodzinnego, a więc i dla przyszłych pokoleń. Pomimo, iż rodzin o poziomie aspiracji „0” było w naszych badaniach niecałe 10%, to jednak grupa ta jest na tyle liczna, że należy się jej specjalna troska. Zdecydowana większość badanych rodziców uznaje potrzebę kształcenia swoich dzieci na poziomie co najmniej średnim (43,1% przypadków), a także na poziomie wyższym (13,2%). Dane te świadczą o pozytywnych przemianach świadomości ludności wiejskiej powiatu plockiego, wśród której kształcenie na poziomie średnim znajduje coraz powszechniejsze uznanie. Nasze badania potwierdziły znaną skądinąd prawdę, że przyszłość dzieci zależy w dużym stopniu od świadomości rodziców, którzy podejmują przecież takie, a nie inne decyzje praktyczne.

VII. UWAGI KOŃCOWE

Zdajemy sobie sprawę z tego, iż uzyskane przez nas wyniki badań nie mają charakteru ogólnego, tj. nie odnoszą się do wszystkich typów wsi i rejonów wiejskich w Polsce. Są one jednak w dużej mierze typowe dla wsi plockiej, wsi będącej pod silnym wpływem uprzemysławiania, gdzie przemiany społeczno-ekonomiczne, a także oświatowe i wychowawcze zachodzą w szybszym tempie niż we wsiach położonych z dala od przemysłu²⁰. Pozwala to jednak przypuszczać, iż podobne zjawiska

²⁰ M. Kozakiewicz, *Kariery plockie. (Szkolnictwo a uprzemysłowienie)*, Warszawa 1971, s. 169.

i współzależności występują w większości wsi o dużej dynamice zmian. Tak więc nasze badania i płynące z nich wnioski mogą mieć nieco szerszy zasięg. Ich znaczenie może być także prognostyczne dla środowisk wiejskich o niższym tempie zmian społecznych.

Naszych badań nie wykonaliśmy jedynie dla celów czysto poznawczych. Wiadomo przecież, że nawet najbardziej intensywne wpływy uprzemysławiania i urbanizacji nie zmieniają automatycznie świadomości ludności wiejskiej, a więc i świadomości wychowawczej. Wykazaliśmy w badaniach, iż w świadomości pedagogicznej współczesnych rodziców wiejskich istnieje jeszcze wiele poglądów wstecznych. Jest jeszcze szereg spraw w zakresie wychowawczego funkcjonowania rodzin wiejskich, które z punktu widzenia interesów społecznych należy eliminować. Sam czas nie będzie lekarstwem na „uzdrowienie” wszelkich uchybień wychowawczych rodziców. Dlatego też, oprócz uregulowania podstawowych dla rodziny wiejskiej spraw (np. ubezpieczenia społeczne), należy wszystkim rodzicom wiejskim przekazać taki zasób wiedzy ogólnej i pedagogicznej, który by m. in. przyczyniał się do zmniejszania różnic w starcie życiowym ich dzieci.

LA CONNAISSANCE ET LA CONSCIENCE PÉDAGOGIQUE DES PARENTS DE CAMPAGNE

Résumé

On a accompli les recherches empiriques sur le volume et le niveau de la connaissance pédagogique des parents de campagne, sur le terrain de 18 villages de la commune Bielsk du district de Płock à l'aide du questionnaire (1971). La région de Płock est dès 1960 sous une forte influence de l'industrialisation. On a obtenu des réponses de 318 parents, qui constituaient une épreuve dispersée. C'étaient les mères qui étaient les informatrices générales. L'âge des donneurs de réponses était dès 28 à 67 ans. Voici des résultats généraux des recherches exécutées:

Les parents de campagne représentent de diverses combinaisons de la conscience traditionnelle et moderne de la connaissance éducative. Selon l'échelle élaborée par nous, il s'ensuit que c'est seulement un mince pourcentage des parents qui reconnaît le modèle traditionnel de la conscience éducative, mais déjà chaque dixième examiné s'incline aux modèles de la conscience moderne. Le tronc essentiel constitue la conscience pédagogique de diverses proportions des éléments modernes et conservateurs.

Plus grande est la moyenne des années de l'éducation de la population adulte, plus grande est la moyenne du niveau pédagogique des parents du village donné.

Plus le village est urbanisé, plus le niveau de la connaissance pédagogique de la population y habitant est grand. Ce facteur s'est montré le plus différenciateur dans nos recherches.

Cependant nous n'avons pas trouvé de l'influence du nommé l'origine du village sur le niveau de la connaissance de la conscience éducative des parents.

Nos recherches ont aussi démontré que: plus les parents sont vieux, plus leurs

modèles éducatifs sont conservateurs, plus leur niveau pédagogique est bas; plus le niveau de vie de la famille est grand — plus le niveau de la conscience éducative des parents est grand. Surtout le plus défavorable (bas) est le niveau de la connaissance pédagogique des parents les plus pauvres; — le niveau moyen de la connaissance pédagogique des parents provenant des couches socio-professionnelles hors de l'agriculture. Un niveau très bas de la connaissance se marque chez les parents d'origine de la ferme — le plus grand niveau de la conscience éducative est spectaculaire chez les familles des employés, des artisans et un peu plus bas — chez familles ouvrières. Cependant proportionnellement le plus bas niveau de la conscience éducative dans les familles des Fermes d'Agriculture d'Etat.

Nous avons aussi eu la possibilité de saisir les dépendances entre le niveau de la connaissance pédagogique des parents et les résultats des enfants à l'école. Plus le niveau moyen de la connaissance pédagogique des parents est grand, plus leurs enfants ont de bons résultats à l'école. On peut constater le plus grand niveau de la connaissance pédagogique des parents, dont les enfants reçoivent les meilleures notes à l'école.

La connaissance et la conscience pédagogique des parents sont liées strictement aux aspirations socio-professionnelles reconnues par eux. Nous avons observé l'existence de grandes différences dans le moyen niveau de la connaissance pédagogique des parents, qui représentent les aspirations très basses envers les sorts futurs de leurs enfants (ici: le niveau bas) et le niveau des parents montrant les aspirations les plus hautes (ici: le niveau grand).